

УДК 351.86:327.7(477):061(ОБСЕ+ОДКБ)

Зовнішній вимір безпекової політики України

О.С. ВОНСОВИЧ

Київська гуманітарна академія, м.Київ, Україна, E-mail: sefinrof@ipnet.ua

Авторське резюме

Дослідження зовнішнього виміру безпекової політики України обумовлено необхідністю аналізу сучасного стану відносин з такими організаціями як Організація з безпеки та співробітництва в Європі та Організація договору про колективну безпеку, а також відносин в рамках Спільної європейської політики в сфері безпеки та оборони Європейського Союзу. Європейська інтеграція України означає включення її в світовий простір безпеки з країнами, з якими вона поділяє спільні цінності та принципи, не виключаючи при цьому співпраці в тому обсязі, що відповідає базовим національним інтересам України з країнами, які входять до інших систем колективної безпеки. Доведено, що діяльність Спеціальної моніторингової місії ОБСЕ є важливим внеском в процес мирного вирішення конфліктних протиріч, а також допомагає розвивати демократичні принципи та засади зовнішньої політики. Визначено, що подальший розвиток конструктивного співробітництва нашої держави з Консультативною Місією ЄС в рамках СЕПБО надасть можливість покращити та підвищити рівень захищеності національних кордонів від зовнішніх викликів та загроз, а також допоможе пришвидшити процес інтеграції до європейського простору безпеки. Акцентовано увагу на тому, що на сьогоднішній день (з огляду на стан відносин з Росією) подальше співробітництво з ОДКБ може негативним чином позначитись на загальній безпековій ситуації в Україні і призвести до ще більшої напруженості у відносинах з Російською Федерацією.

Ключові слова: Україна, безпека, співробітництво, відносини, ОБСЕ, ОДКБ, інтеграція.

External dimension of Ukraine's security policy

O.S. VONSOVYCH

Kyiv academy for the humanities, Kyiv, Ukraine, E-mail: sefinrof@ipnet.ua

Abstract

Investigation of the external dimension of security policy of Ukraine is stipulated for the need to analyse the current state of relations with organizations such as the Organization for Security and Co-operation in Europe and The Collective Security Treaty Organization, and relations within the Common European Security and Defence Policy. Ukraine's European Integration means inclusion in the global space security with countries that it shares common values and principles. It does not exclude the collaboration with the countries that belong to other systems of collective security in the scope that is appropriate to basic national interests of Ukraine. It is proved that the activities of the OSCE Special Monitoring Mission is an important contribution to the process of peaceful conflict resolution, and helps to develop democratic principles and foundations of foreign policy. It is determined that the further development of the constructive cooperation between the EU advisory mission under CSDP will provide an opportunity to improve and increase the security of national borders from external threats and challenges, and help to accelerate the process of integration into the European security space. The attention is paid to the fact that, taken into consideration the state of relations with Russia, the further cooperation with the Collective Security Treaty Organization (CSTO) may adversely affect the overall security situation in Ukraine and lead to further tension with Russia today.

Key words: Ukraine, security, cooperation, relations, OSCE, CSTO, integration.

Постановка проблеми. Основною проблемою, яку досліджує автор у даній статті, – є визначення сучасних характерних особливостей зовнішнього виміру безпекової політики України. Дослідження даної проблеми є актуальним на сьогоднішній день, з огляду на фактичну відсутність зовнішніх безпекових гарантій, які так необхідні для України, насамперед – для врегулювання конфліктної ситуації на сході нашої держави.

Аналіз досліджень і публікацій. У цілому, в даній статті автором були використані матеріали електронних ЗМІ та офіційних веб-сайтів Державної прикордонної служби України і Організації з безпеки та співробітництва в Європі, так як вони містять актуальну інформацію щодо останніх змін і подій в контексті дослі-

джуваної проблематики. Допоміжними виступили наукові праці вітчизняних авторів Ю. Єханурова та І. Фаніна, в яких були досліджені такі важливі питання як: проблеми та напрями зміцнення воєнної безпеки України; безпековий вимір військово-технічного співробітництва України в процесі розвитку євроатлантичної інтеграції. Серед зарубіжних авторів була використана стаття В. Мухіна, яка була присвячена участі ОДКБ в процесі конфліктних протиріч на сході України.

Мета дослідження – дослідити зовнішній вимір безпекової політики України.

Виклад основного матеріалу. З перших років незалежності Україна визначила головними зовнішньополітичними пріоритетами інтеграцію до європейських і євроатлантич-

© О.С. Вонсович, 2015

них структур. Європейська інтеграція України означає включення її в світовий простір безпеки з країнами, з якими вона поділяє спільні цінності та принципи, не виключаючи при цьому співпраці в тому обсязі, що відповідає базовим національним інтересам України з країнами, які входять до інших систем колективної безпеки.

Сучасний стан реалізації проголошених у керівних документах цілей військово-технічної політики України та національної системи військово-технічного співробітництва, як її ключової складової, не відповідає реаліям сьогодення. Рівень оснащення Збройних Сил України не дозволяє гарантувати необхідний ступінь забезпечення національної безпеки держави. Таким чином, національна військово-технічна політика та система військово-технічного співробітництва України потребують перегляду своїх основних задач та спрямування вектору своєї діяльності на забезпечення пріоритетних національних інтересів держави [8, с. 7]. Враховуючи високий рівень антагоністичності та напруженості у відносинах з Росією, Україна змушена була розірвати з нею військово-технічне співробітництво і шукати нових партнерів.

Так, наприклад, 24 лютого 2015 р. під час відвідування виставки озброєнь «IDEX – 2015» Президентом України П. Порошенком між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами було підписано документ про військово-технічну співпрацю. За словами П. Порошенка, Україна може скоро отримати додаткове оборонне озброєння, яке допоможе захистити суверенітет та територіальну цілісність країни [7]. Перша військова продукція вже надійшла з ОАЕ та допомогла підсилити українську армію. Важливим моментом цієї зустрічі став вихід України на азійський простір військово-технічного співробітництва, а також схильність керівництва ОАЕ надавати військову допомогу.

12 травня 2015 р. під час зустрічі із міністром закордонних справ Норвегії Б. Бренде в Києві, П. Порошенко подякував за участь у трастовому фонді НАТО і направлення військових радників та інструкторів. Він також висловив подяку за участь Норвегії у Спостережній місії ОБСЄ на Донбасі [5]. Під час зустрічі було підписано Угоду про надання бюджетної допомоги розміром 100 мільйон норвезьких крон. Ця зустріч стала важливим кроком на шляху подальшого розширення співробітництва у військово-технічній сфері.

Так як сучасний стан економіки та оборонного виробництва не дозволяє Україні самотужки забезпечувати необхідний рівень національної безпеки через оснащення суб'єктів воєнної організації сучасними зразками озброєння та військової техніки, доцільним вважається напрям адаптації цілей вітчизняної військово-технічної політики з відповідними

пріоритетами політики провідних країн світу: США, країн євроатлантичного безпекового простору.

Аналіз глобальної та регіональної воєнно-політичної обстановки свідчить про те, що основні виклики та загрози національним інтересам України у воєнній сфері залишаються. Вони стають динамічнішими, частині з них притаманний асиметричний характер, а частина інтегрується з іншими загрозами, які самі по собі не є воєнними. Сьогодні такі асиметричні виклики та загрози як тероризм, кібератаки, розповсюдження компонентів зброї масового ураження і технологій її виробництва, контрабанда зброї та наркотиків, незаконна міграція, глобальні кліматичні зміни, природні й техногенні катастрофи превалюють над «класичними» загрозами воєнного характеру [2, с. 19].

Окремим аспектом потрібно виділити складність та суперечливість процесу вирішення конфліктних протиріч на сході України. Ситуація, що склалась на сьогоднішній день, на пряму впливає і на загальноєвропейську безпеку, яка під впливом зовнішніх негативних проявів (в тому числі і з України) зазнає все більш серйозних негативних проявів. Підтвердженням цього стали слова Представника ЄС із зовнішніх справ та політики безпеки Ф. Могеріні, яка вважає, що від успішного врегулювання конфлікту на Донбасі та проведення необхідних реформ в Україні залежить ефективність зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу [1]. Вона зауважила на тому, що не лише успіх у врегулюванні конфлікту на сході України, а й підтримка, яку Європейський Союз повинен надавати Україні для проведення українських внутрішніх реформ, є вагомим частиною успіху європейської зовнішньої і безпекової політики [1]. Цими словами в черговий раз було підтверджено спільність інтересів України і Європейського Союзу в процесі розбудови єдиної європейської безпекової політики.

Безпекова політика України включає в себе перш за все партнерство та співробітництво з НАТО, як головним контрибутором безпеки у цьому регіоні, проте варто також розглянути й інші вектори безпекової політики, адже поряд з Північноатлантичним альянсом у євроатлантичному регіоні також діють такі міжнародні організації як ОБСЄ, Спільної європейської політики безпеки і оборони (СЄПБО) Європейського Союзу та Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ).

Головними векторами зовнішньої політики України у сфері безпеки і оборони, крім «продовження конструктивного партнерства» з НАТО, можуть вважатися:

- участь у вдосконаленні ОБСЄ та формуванні європейської системи колективної безпеки.
- партнерство з ЄС в рамках СЄПБО – з пер-

спективою набуття спочатку асоційованого, а згодом і повноправного членства в ЄС;

- партнерство з ОДКБ – без чітких перспектив членства.

ОБСЄ. До завершення «холодної війни» діяльність ОБСЄ (1975 – 1995 рр. – Нарада з безпеки та співробітництва в Європі) була спрямована на зближення позицій Заходу і Сходу в запобіганні конфліктам у регіоні, врегулюванні кризових ситуацій, ліквідації наслідків конфліктів. У той час вона довела свою ефективність саме як майданчик міжблокового діалогу, пошуку прийнятних для всіх сторін рішень з питань контролю над озброєннями, зміцнення довіри та регіональної безпеки. Більшу привабливість ОБСЄ на фоні інших організацій зумовлювали: можливість широкої участі держав євроатлантичного та євразійського регіонів, що усувало небезпеку ізоляції окремих країн; легітимність врегулювання внутрішніх проблем; відсутність жорстких обмежень свободи дій її членів. Але сьогодні жодна з цих ознак вже не забезпечує перевагу ОБСЄ – ЄС і НАТО домоглися більших результатів в об'єднанні євроатлантичної спільноти, усуненні розбіжностей з пострадянськими державами, створенні безпечного середовища.

На сучасному етапі ОБСЄ значною мірою втратила свою ефективність і зосередила діяльність переважно на аспектах верховенства права і прав людини, демократизації і належного державного управління, а також виконує функції форуму, на якому пострадянські країни мають можливість на рівних зустрічатися з європейськими країнами.

Автор вважає доцільним акцентувати увагу на внеску Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ (СММ) в процес врегулювання ситуації на сході України. Кожного дня представники СММ відстежують ситуацію в Донецькому та Луганському регіонах і надають відповідні звіти. Місія стежить, також, і за виконанням положень Мінських домовленостей. Так, наприклад, 25 серпня 2015 р. СММ зафіксувала декілька порушень режиму припинення вогню в підконтрольному ДНР м. Горлівка, підконтрольному уряду м. Мар'їнка і підконтрольному уряду с. Бердянське [6]. Таким чином, можна зробити висновок про те, що діяльність Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ є важливим внеском в процес мирного вирішення конфліктних протиріч, а також допомагає розвивати демократичні принципи та засади зовнішньої політики.

СЄПБО є складовою Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС і після підписання Лісабонського договору набула ознак інституту колективної безпеки. Проте темпи формування самостійної оборонної складової ЄС залишаються повільними. Головними причинами цього є безкомпромісне позиціонування НАТО як глобальної безпекової організа-

ції. Попри претензії ЄС на самостійну роль у сфері безпеки і оборони, функції і спроможності СЄПБО на сучасному етапі досить обмежені (переважно попередженням конфліктів і постконфліктною відбудовою) та є радше доповненням до спроможностей НАТО.

Партнерство з ЄС у рамках Спільної європейської політики безпеки і оборони з наступним потенційним набуттям членства могло б, з певною мірою умовності, вважатися «замінником» політики євроатлантичної інтеграції України. Тим більше, що за умов кризи та потреби економії ресурсів, і ЄС, і НАТО ініціюють схожі проекти – створення, відповідно, нової «системи планування національних військових потенціалів» і «розумної оборони» – на засадах об'єднання оперативних спроможностей країн членів і їх ресурсів. Однак, існують обставини, що роблять зазначену вище умовність критичною, а саме: членство України в ЄС, виходячи з темпів внутрішніх реформ, є справою віддаленої перспективи; сама СЄПБО багато в чому орієнтується на стандарти та можливості НАТО; криза єврозони відсуває нарощування можливостей СЄПБО на другий план. Внаслідок цього Україна ще тривалий час відчуватиме дефіцит безпеки.

Поглиблення партнерства України з ЄС у рамках СЄПБО є важливим напрямом міжнародних заходів із забезпечення національної безпеки та вагомим внеском у регіональну і глобальну безпеку. На сьогоднішній день продовжується розвиток активного співробітництва України з Консультативною Місією ЄС з реформування цивільного сектору безпеки України, яка була створена 22 липня 2014 р. Основними цілями Місії є:

- створення концептуальної основи для планування та реалізації реформ, які забезпечать безпеку та верховенство права, сприятимуть підвищенню їх легітимності і збільшать рівень суспільної довіри, враховуючи права людини і відповідно до процесу конституційних реформ;

- реорганізація та реструктуризація правоохоронних та безпекових служб таким чином, який би дозволив відновити контроль над ними та довіру суспільства;

- узгодження підтримки ЄС з одночасними реформами в інших секторах (судовій, оборонній сферах та сфері посилення безпеки кордонів) та діями міжнародного співтовариства з надання підтримки Україні [3].

На думку автора, подальший розвиток конструктивного співробітництва нашої держави з Консультативною Місією ЄС надасть можливість покращити та підвищити рівень захищеності національних кордонів від зовнішніх викликів та загроз, а також допоможе пришвидчити процес інтеграції до європейського простору безпеки.

Вектори партнерства України з СЄПБО та НАТО є взаємодоповнючими. Не маючи впро-

довж досить тривалого часу перспектив членства в ЄС, Україна приречена лише на партнерство з СЄПБО (і НАТО), що, звичайно, сприяє частковій компенсації дефіциту безпеки України, але не усуває його.

ОДКБ. Договір про колективну безпеку (ДКБ, або Ташкентський договір) укладений 15 травня 1992 р. Його центральним елементом є положення про взаємодопомогу на випадок зовнішньої агресії. У травні 2002 р. шістьма діючими учасниками Договору (Білоруссю, Вірменією, Казахстаном, Киргизстаном, Росією і Таджикистаном) було прийняте рішення про створення Організації договору про колективну безпеку. Зразком для її створення був досвід НАТО, про що свідчать як схожа назва, так і, що більш важливо, подібність процесу побудови та його структур.

Не дивлячись на те, що останнім часом діяльність ОДКБ була майже непомітною (звужувалась, здебільшого до проведення зустрічей, консультацій і нарад), 24 серпня 2015 р., в Псковській області Російської Федерації розпочалися наймасштабніші за останній час маневри Колективних сил оперативного реагування ОДКБ «Взаємодія – 2015». В основу задуму навчань покладено умовну воєнно-політичну обстановку, яка не має прив'язки до реальної [4]. За повідомленням прес-служби ОДКБ, легенда навчань розроблена «тільки для відпрацювання навчальних питань з розгортання операції контингентів Колективних сил оперативного реагування в Східно-Європейському регіоні колективної безпеки» [4]. Але якщо подивитись з іншого боку, то можна побачити, що завдання, які відпрацьовуються в цих маневрах, є достатньо близькими до реальної ситуації, яка має місце в зоні бойових дій на сході України. З цього автор робить припущення про те, що, можливо, ці навчання є підготовкою до здійснення ряду нових маневрів в бік України, що, в свою чергу, ще більшою мірою ускладнить процес мирного врегулювання. Виходячи з цього, автор вважає, що на сьогоднішній день (з огляду на стан відносин з Росією) подальше співробітництво з ОДКБ може негативним чином позначитись на загальній безпековій ситуації в Україні і призвести до ще більшої напруженості у відносинах з Російською Федерацією. Тому потрібно об'єктивно зважити всі «за» і

«проти» і чітко визначитись із форматом співробітництва з ОДКБ.

Висновки. Таким чином, аналізуючи зовнішній вимір безпекової політики України, можна зробити висновок про те, що українській владі в найкоротший час слід чітко визначитись з пріоритетами зовнішньої і внутрішньої політики загалом і політики безпеки та оборони зокрема. Втрата часу означатиме марнування ресурсів, втрату довіри власних громадян, зовнішніх партнерів і зрештою – темпів і перспектив розвитку.

У рамках визначеного політичного курсу України на євроінтеграцію пріоритетним напрямом партнерства у сфері безпеки і оборони повинне залишатись поглиблене співробітництво із ОБСЄ та в рамках СЄПБО. Членство в ОБСЄ має ефективно використовуватись для запровадження та розвитку в Україні демократичних стандартів, а також для ефективного врегулювання конфліктних протиріч на сході нашої держави. Відносини із СЄПБО повинні і надалі продовжувати базуватись на демократичних цінностях і поєднуватись із загальноєвропейськими безпековими принципами.

Співробітництво із ОДКБ повинно залишатись на нормативно-правовому рівні і переслідувати цілі розвитку законодавчої складової на засадах і принципах мирного співробітництва України з Росією (так як вона, на сьогоднішній день, є ключовою в цій організації), що на даному етапі є досить складною справою. Практичний рівень, на думку автора, видається небезпечним, а тому не є пріоритетним для нашої держави з точки зору розвитку зовнішнього виміру безпекової політики.

Подальший розвиток зовнішнього виміру безпекової політики України надасть можливість в разі розширити спектр країн-партнерів, а також отримати не тільки військово-технічну допомогу, але і зміцнити національну та загальноєвропейську безпеку. Важливим моментом в цьому є, також, і поява можливості більш швидкого вирішення конфліктних протиріч на сході України. На думку автора, колективний підхід повинен визначатись як основний для врегулювання даної ситуації. Для цього і надалі треба активніше і конструктивніше розвивати багатостороннє безпекове співробітництво.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Від ситуації в Україні залежить безпекова політика ЄС, – Могеріні [Електронний ресурс] / INSIDER. – Режим доступу: <http://www.theinsider.ua/politics/54b6a9d9c1e38/> (14.01.2015). – Назва з екрану.
2. Схануров Ю.І. Воєнна безпека України: проблеми та напрями її зміцнення [Текст] / Ю. І. Схануров ; Рада нац. безпеки і оборони України, Ін-т пробл. нац. безпеки; редкол.: Горбулін В.П. (голов. ред.) [та ін.] // Національна безпека: український вимір: зокв. наук. зб. – К., 2008. – Вип. 1 – 2 (20 – 21). – С. 19 – 26.
3. Консультативна Місія ЄС з реформування цивільного сектору безпеки України (EUAM) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної прикордонної служби України. – Режим доступу: http://dpsu.gov.ua/ua/activities/euroint/euroint_11.htm (23.07.2015). – Назва з екрану.
4. Мухин В. ОДКБ готовится погасити конфлікт в Донбасі [Електронний ресурс] / Независимая газета. – Режим доступу: http://www.ng.ru/armies/2015-08-24/1_odkb.html (24.08.2015). – Названня з екрана.

5. Порошенко і Бренде обговорили подальшу військово-технічну співпрацю України і Норвегії [Електронний ресурс] / 5 канал. – Режим доступу: <http://www.5.ua/polityka/Poroshenko-i-Brende-obhovoryly-podalshu-viiskovotekhnichnu-spivpratsiu-Ukrainy-i-Norvehii-79994.html> (12.05.2015). – Назва з екрану.
6. Последние новости от Специальной мониторинговой миссии ОБСЕ в Украине на основе информации, поступившей по состоянию на 24 августа 2015 [Электронный ресурс] / Официальный веб-сайт Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе. – Режим доступа: <http://www.osce.org/node/178871> (25.08.2015). – Название с экрана.
7. Україна підписала з ОАЕ меморандум про військово-технічну співпрацю [Електронний ресурс] / DW.COM. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%BB%D0%B0-%D0%B7-%D0%BE%D0%B0%D0%B5-%D0%BC%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%83%D0%BC-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%83-%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8E/a-18276970>. – Назва з екрану.
8. Фанін І. С. Військово-технічне співробітництво України в процесі розвитку євроатлантичної інтеграції: безпековий вимір : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 [Текст] / І. С. Фанін / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. – К., 2010. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 27.07.2015

REFERENCES:

1. Vid sytuatsii v Ukraini zalezhyt bezpekova polityka YeS, – Moherini (From situation in Ukraine depends EU's security policy.). *INSIDER*. – Regime to access: <http://www.theinsider.ua/politics/54b6a9d9c1e38/> (14.01.2015).
2. *Yekhanurov Yu.I.* Voienna bezpeka Ukrainy: problemy ta napriamy yii zmitsnennia (Military security of Ukraine: problems and ways of its strengthening.). Rada nats. bezpeky i obrony Ukrainy, In-t probl. nats. bezpeky; redkol.: Horbulin V.P. (holov. red.) [ta in.]. *Natsionalna bezpeka: ukraïnskyi vymir: shchokv. nauk. Zb, K., 2008, Vol. 1 – 2 (20 – 21), P. 19 – 26.*
3. Konsultatyvna Misiiia YeS z reformuvannia tsyvilnoho sektoru bezpeky Ukrainy (EUAM) (The European Union Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform Ukraine (EUAM)). Ofitsiyniy veb-sait Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. – Regime to access: http://dpsu.gov.ua/ua/activities/euroint/euroint_11.htm (23.07.2015).
4. *Mukhyn V.* ODKB hotovytsia pohasyt konflikt v Donbasse (CSTO is ready for cancel conflict in Donbass.). *Nezavysyama hazeta*. – Regime to access: http://www.ng.ru/armies/2015-08-24/1_odkb.html (24.08.2015).
5. Poroshenko i Brende obhovoryly podalshu viiskovo-tekhnichnu spivpratsiu Ukrainy i Norvehii (Poroshenko and Brende discussed following military-technical cooperation between Ukraine and Norway.). 5 kanal. – Regime to access: <http://www.5.ua/polityka/Poroshenko-i-Brende-obhovoryly-podalshu-viiskovotekhnichnu-spivpratsiu-Ukrainy-i-Norvehii-79994.html> (12.05.2015).
6. Poslednie novosti ot Spetsialnoy monitoringovoy missii OBSE v Ukraine na osnove informatsii, postupivshei po sostoyaniyu na 24 avgusta 2015 (Latest from OSCE Special Monitoring Mission (SMM) to Ukraine based on information received as of 19:30 (Kyiv time), 24 August 2015.). Ofitsialniy veb-sait Organizatsii po bezopasnosti i sotrudnichestvu v Evrope. – Regime to access: <http://www.osce.org/node/178871> (25.08.2015).
7. Ukraina pidpysala z OAE memorandum pro viiskovo-tekhnichnu spivpratsiu (Ukraine signed the Memorandum about military-technical cooperation with UAE.). DW.COM. – Regime to access: <http://www.dw.com/uk/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%BB%D0%B0-%D0%B7-%D0%BE%D0%B0%D0%B5-%D0%BC%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%83%D0%BC-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%83-%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8E/a-18276970>.
8. *Fanin I. S.* Viiskovo-tekhnicne spivrobitnytstvo Ukrainy v protsesi rozvytku yevroatlantychnoi intehratsii: bezpekovi vymir : avtoref. dys. ... kand. polit. nauk : 21.01.01 (Ukraine's military-technical cooperation in the process of development of Euro-Atlantic integration: security dimension. Political Science diss.). *Rada nats. bezpeky i obrony Ukrainy, Nats. in-t probl. mizhnar. Bezpeky, K., 2010, 20 p.*

Вонсович Олександр Сергійович - кандидат політичних наук, доцент
Київська гуманітарна академія
Адреса: 01030, м. Київ, вул. Рейтарська, 19А
E-mail: sefinrof@ipnet.ua

Vonsovych Oleksandr Sergijovych – PhD in political science, associate professor
Kyiv academy for the humanities
Address: 19A, Rejtars`ka Str., Kyiv, 01030, Ukraine
E-mail: sefinrof@ipnet.ua